

החשש הוא על כל פרי ופרי שמא מן תרומת המעשר הקודם הוא. וכיון שאין לפירות תקנה, מותרים בין בשבת ובין בחול על פי השאלה ששואלים את העם הארץ! (330)

במשנה שלפנינו מובאות כמה מהלכות עו-א טרפה. (331)

ואף שלכאורה מקומן של הלכות אלו הוא בפרק הקודם "אלו טרפות", בכל זאת הן נשנו כאן משום סופה של המשנה, הדנה בענין עצם שנשברד, האם השחיטה מטהרת אותו האבר. וכמו דיני עובר הניתר על ידי שחיטת אמו, שנשנו לעיל במשך הפרק. (332)

להבנת המשנה והגמרא דלהלן, יש להקדים:

רגל הבהמה, מורכבת משלשה חלקים [מתחילת שורשה, שהוא בפנים הבהמה, ועד סופה למטה]:

תרומת המעשר למקומה, ונתערבה עם הפירות המתוקנים אשר יצאו כבר מתורת "דמאי", ואם כן, לפנינו תערובת של חולין עם תרומת מעשר [ותרומת מעשר אינה בטילה ברוב רגיל, אלא רק ברוב שיש בו פי מאה ממנה. ואילו כאן, אין רוב של מאה כנגד התרומה, ואין התרומה בטילה בו. ולכן הפסד גדול הוא לאסור את כל התערובת משום תרומה זו שנתערבה כאן].

רבי שמעון שזורי אומר: דינה של תערובת זו, כי אף בחול [ולא רק בשבת שאז יש להקל משום כבוד השבת, ולסמוך על עם הארץ באם יאמר שאכן עישר פירות אלו] (329) שואלו את עם הארץ על פירות אלו שנתקבלו מידו האם עישרם, ובאם אומר לו שעישרם, סומך עליו, ואוכלו, את תערובת זו על פיו. משום שהפסד מרובה הוא. לפי שפירות אלו, אין להן תקנה אחרת, כי לא יועיל אם יעשרם בשנית, שהרי

הירושלמי [דמאי ד א]: כשם שאימת שבת עליו, כך אימת דימוע עליו. פירוש, שבשבת אוכלו על פי עם הארץ משום שיש לעם הארץ אימה מן השבת. לפי שרואה שהשבת קובעת למעשר, והוא חושב שאסור לאכול טבל בשבת יותר מבחול ולא משקר לו לבעל הפרות. ורבי שמעון שזורי סבר שאימת דימוע עליו אפילו בחול. לפי שאסור לאכול ממנו אפילו עראי. לפיכך מודיעו שנדמע, ואוכל על פיו.

331. בעריכתה וביאורה של סוגיא זו, הסתייענו רבות בספר "שיחת חולין", באירוי, ובמקורות של השיטות וההלכות המופיעים בו.

332. פירוש המשניות לרמב"ם. והתפארת ישראל הוסיף וביאר, שבמשנה לעיל [בתחילת

329. כך פירש רש"י. וברמב"ן מביא שיש מקשין על רש"י ממה ששנינו [דמאי ז א, ד א] "המזמין את חברו לאכול עמו, והוא אינו מאמינו על המעשרות, בשבת שואלו ואוכל על פיו. [ומדובר שלזה המוזמן יש אף פירות בכיתו. הגהות הגרא"ז לחידושי הרמב"ן] ומוכת, שהיתר לאכול על פי עם הארץ, אינו דוקא משום כבוד השבת. שהרי יש לו פירות בביתו לכבד בהם את השבת?

מיישב הרמב"ן, שבמקרה שצריך להזמנתו של חברו כאשר אין לו פירות וצרכי סעודה בביתו, הרי אז ודאי יש להתיר לו. ולכן, לא חילקו חכמים בתקנתם ובכל אופן תירו לאכול על פיו בשבת, אף אם אין זה צורך השבת ממש.

330. בענין זה מביא הרמב"ן את דברי

“ארכובה הנמכרת עם הראש”.

מתניתין:

א. **בהמה שנחתכו רגליה** האחוריות (335) **מן הארכובה** התחתונה. (336) כלומר, מתחילת החלק התחתון שברגל **ולמטה** הימנו עד סוף הרגל — הבהמה **כשרה**.

אך אם חתך **מן** תחילת **הארכובה**, שהיא חלק הרגל התחתונה, **ולמעלה**, לכיוון תחילת הרגל למעלה, הבהמה **פסולה**, וטרפה היא.

א. החלק העליון, שהוא ה**ירך**, הנקרא אף “קולית” [החלק הזה תחוב בראשו בעצם ה“אליה” שמעליה, בתוך גוף הבהמה].

ב. החלק האמצעי הוא **הארכובה העליונה** (333) [ארכובה — לשון ברך. לפי ששני החלקים, הארכובה העליונה והתחתונה הם סביב הברך (334)], וחלק זה הוא ה**שוק**, ובמקביל לתחתיתו נמצאת צומת הגידין. כפי שיתבאר להלן בהרחבה במהלך הסוגיא.

ג. החלק התחתון של הרגל [להוציא את כף הרגל], נקרא **ארכובה התחתונה** או

שכין העצמות. [ראבי”ה והביאו המרדכי, שכתב: בין פרק התחתון לאמצעי יש עצם קטן המחברם וכו’ דהיינו, ארכובה! וכן מבואר בשו”ת הרא”ש כלל כ, טז. וראה עוד בפרי מגדים משבצות זהב יו”ד נה א].

ג. ה”טז הביא פירוש נוסף בשם מהרי”ש, שארכובה היא הגלד [ובספר שיחת חולין פירש שהוא הסחוס המפריד בין הפרקים לעצמות].

335. כך פירש רש”י. וכן פירש לעיל מב ב ד”ה האחרונים: האחרונים קרי רגלים, ושלפנים קרי ידים. וכן כתב המרדכי [תרמח] שדברי המשנה נאמרו דוקא ברגלים האחרונים. אבל שלפניה, אפילו למעלה מן הארכובה כשר. וכמבואר לעיל בפרק אלו טרפות, ש’חסר’ ו’יתר’ אינם מטריפים רק ברגל קדמית, אך באחורית עושים הם את הבהמה טרפה.

336. רש”י כאן במשנה לא פירש באיזו ארכובה מדובר, הואיל ובגמרא להלן נחלקו בדבר זה. ולתועלת הבנת פשט המשנה, ביארנו כאן על פי פירוש הרע”ב שבמשניות.

הפרק] למדנו את דינו של וולד שהוציא ידו וחתכו, שמה שנשאר בפנים — מותר. ומסתמא משמע שאף אם הוציא ידו או רגלו במקום שעושה אותו טריפה, גם הדין כן שחותך האבר, והנותר מותר. שהרי אין דין טריפות בעובר זה [מדאורייתא. אך מדרבנן, סוברים חלק מן הפוסקים והובאו לעיל, שדיני טרפות נוהגים בבן פקועה]. ולכן כאן נקט לומר שבבהמה עצמה ישנו חילוק בין המקומות שחותך אברים שבה.

333. בגמרא לא מצינו את הכינוי “ארכובה העליונה” לעצם האמצעית. ודבר זה מופיע ברש”י ד”ה למטה ובעוד מפרשים.

334. בביאור מקום “ארכובה”, מצינו ב’ פירושים:

א. ארכובה היא העצם עצמה [רש”י ד”ה שחיטתו מטהרתו, שקרא לכל העצם התחתונה “ארכובה הנמכרת עם הראש”. וכן משמע ברשב”א ברמב”ן ועוד ראשונים. וכן נקטנו בביאור כל הסוגיא. וכינוי זה ‘ארכובה הנמכרת עם הראש’, נפרשהו להלן על דברי הגמרא “ארכובה הנמכרת עם הראש”]

ב. ארכובה היא הפרקים והחיבורים הקטנים

[כפי ששינונו לעיל "ובשר בשדה טרפה", להביא אבר ובשר מדולדלין]. אף ששאר הבהמה מותרת.

וכל זה, הוא רק בעצם של אבר שאין הבהמה נטרפת על ידי נקב או חתך שנעשה בו. אך אבר שהבהמה נטרפת על ידו, אוסרה כולה.

גמרא:

שינונו במשנה: בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה, כשרה. מן הארכובה ולמעלה, פסולה.

אמר רב יהודה אמר רב, אמר רבי חייא: "למטה" האמור כאן במשנה, היינו למטה מן תחילת הארכובה [והארכובה האמורה כאן היא הארכובה התחתונה שמתחת לברך]. ורק חתך מן הארכובה ולמטה אינו פוסל.

"למעלה" האמור, היינו למעלה מן תחלת הארכובה התחתונה. וכל מה שלמעלה מן

ב. וכן כשניטל צומת⁽³³⁷⁾ הגידין, שהם שלשה גידים קשים ולבנים המחוברין כאחד,⁽³³⁸⁾ ונמצאים במקביל לחלקו התחתון של החלק האמצעי [ארכובה עליונה] שברגל [עד לבליטה קטנה הנמצאת בסוף החלק האמצעי].⁽³³⁹⁾

אם ניטלו גידים אלו, אף שלא נשבר העצם, ולא נחתך גוף הרגל, הרי עצם בחיתוכן של הגידין מטריף את הבהמה.

ג. נשבר העצם של אחד מאברי הבהמה, במקום ששבר אינו מטריף את הבהמה, ולא נחתך העצם לגמרי, הדין כך:

אם רוב עוביו והיקפו של הבשר שסביב העצם קיים, הרי "שחיטתו" של האבר [דהיינו שחיטת הבהמה, שהיא ה"שחיטה" המתייחסת גם לאבר] מטהרתו לאבר זה, ומתירתו באכילה.

ואם לאו, אם רוב הבשר שסביב העצם נחתך ואיננו, אין שחיטתו מטהרתו את אותו אבר, ואבר המדולדל הוא, ודינו כטרפה

הצומת, אלא מיעוטן. ואם נחתך רובו של כל אחד מהם — טרפה. וודאי שאם ניטלו או נחתכו כולם — טרפה היא.

ובעוף, הם ששה עשר חוטין לבנים, ואפילו לא נחתך אלא רובו של אחד מהם — טרפה! ומקום צומת הגידין, הוא מתחיל מן המקום שנראים קשים ולבנים, עד שיתחילו להתרכך ולהתאדם.

וכל ההלכות האלו שנויים כאמור בגמרא להלן, ונחלקו בהם אמוראים כפי שיובא בהמשך.

339. על פי רש"י ומפרשיו.

337. פירוש "צומת", קליעה וחיבור. והוא מלשון "גלי צמתך" [ישעיה מז] כלומר, סתרי קליעת שערותיך.

338. רש"י מפרש: והן אותן שלשה חוטין שנוטלין מנקרי בשר מתלולית העצם וכו'. והרע"ב על משנתנו מפרש [על פי סוגית הגמרא להלן]: צומת הגידים הם שלשה חוטים לבנים בבהמה צמותים ומחוברים יחד, אחד עבה ושנים דקים. ואם ניטל אחד העבה לבדו, אין זה בכלל "ניטל צומת הגידין". שהרי נשאר שנים. ואם ניטלו שנים הדקין ממקומם, עדיין מותרת. שהרי האחד העב גדול משניהם. והרי לא ניטלה כל

הארכובה התחתונה, נטרף על ידי חתך.

באיזו ארכובה אמרו במשנתנו שלמעלה הימנה פסולה, ולמטה הימנה כשרה? — **בארכובה הנמכרת עם הראש**,⁽³⁴⁰⁾ שהיא ארכובה התחתונה.

כי אם נאמר שהארכובה האמורה במשנה היא הארכובה העליונה [העצם האמצעית], ומעל תחילתה פסול ומתחת לתחילתה כשר, לא ניתן לפרש את דברי המשנה "מן הארכובה ולמטה, כשרה". כי לפי זה, הכונה היא שהחתך הוא מתחילת הארכובה העליונה ולמטה. וזה לא יתכן, שהרי הארכובה העליונה, למעלה מצומת הגידין היא. ואם החתך בצומת הגידין פוסל, הרי ודאי החתך שלמעלה הימנו פוסל [שהרי החתך שהוא במקום המסכן את חיי הבהמה, עושה אותה טריפה. ואם צומת הגידין נחשבת כמקום מסוכן, ודאי שכל חתך במקום שלמעלה ממנה, מסכנה יותר ויותר].

נמצא, שארכובה האמורה במשנתנו היא הארכובה התחתונה.

ועולא אמר בשם רבי אושעיא: ארכובה

האמורה במשנתנו, היא הארכובה העליונה [העצם האמצעית שברגל], **שכנגדו בגמל**, כלומר מקום אותה ארכובה שבגמל, **ניכר**. דהיינו, הברך שהוא הקצה העליון של הרגל, בולט הוא אצל הגמל.⁽³⁴¹⁾

ולדעתו, דברי המשנה "מן הארכובה ולמעלה", היינו שנחתכה עצם הקולית. כלומר, עצם החלק העליון. וחתך במקום זה, עושה טרפה. ו"מן הארכובה ולמטה", היינו שנחתך החלק האמצעי מעל מצומת הגידין.

וחולק בדבר זה על רב יהודה אמר רב בשם רבי חייא [שלפיו כל חתך שמעל צומת הגידין, ודאי עושה טרפה]. אולם לעולא, אין הכרח בדבר. ואף שחתך בצומת הגידין עושה טרפה, מכל מקום, הארכובה העליונה קלה מן הצומת, וחתך שבה אינו עושה טריפה.

אמר ליה עולא לרב יהודה: בשלמא לדירי, דאמינא, שאני סבור שהארכובה האמורה במשנה היא המקום **שכנגדו בגמל ניכר**, דהיינו, בארכובה העליונה, **היינו דקתני** במשנתנו **"וכן שניטל צומת הגידין"**, שטרפה היא.

הנמכרת עם הראש היא העצם התחתונה ביותר שכמעט ואין עליה בשר, ועל כן הטבחים חותכים אותה ומוכרים אותה עם ראש הבהמה שגם בו הבשר מועט. ושניהם נמכרים בזול. ומבואר, כי ראש, היינו הראש ממש.

341. כך מפרש רש"י. וביאר החתם סופר, שבשאר הבהמות אין הארכובה ניכרת בחייהן, אלא עד שנפשט העור. משום שעצם זו, עומדת בתוך הבהמה. אבל בגמל, ניכרת העצם אף

340. כלומר, ראש העצם התחתונה. שבו מחוברת העצם התחתונה לעליונה. ונמכרת ארכובה התחתונה יחד עם ראשה של העצם. [על פי מאירי וראשונים]

ובים של שלמה כתב, שבימינו חותכים רק את הארכובה עצמה ואילו הפרק הקטן שעליה, נשאר עם השוק. אולם יתכן שבזמן הגמרא, היה נמכר עמה. או שלא דייקו לחתוך דוקא מתחתיה, כך שאף ראש הרגל נמכר עמה. אולם בערוך השולחן פירש, שארכובה

הארכובה, נטרפת הבהמה.

ומשום כך יש לשנות במשנה הן את דין הארכובה והן את דין צומת הגידים. לפי שאברים שונים הם, ואין הכרח ללמוד דיני טריפות זה מזה.

מקשה לו עולא: והא הרי במשנתנו "נחתכו" קמני, ומשמע שנחתכה הרגל לגמרי, ולא רק נשברה העצם, אלא כל הרגל נחתכה, ואף צומת הגידים בכלל. ואם כן, שוב קשה, מדוע חזרה המשנה ושנתה את דין צומת הגידין? והרי היה לה למשנה להביא את הדין של "ניטלה צומת הגידין" בלבד, ומאליו היינו יודעים שודאי אם נחתכה כל הרגל, פסולה?

אישתיק רב יהודה מחמת קושיא זו!

לבתר הנפק, אחר שיצא עולא, אמר רב יהודה, לעצמו:

מאי טעמא לא אמרי ליה, מדוע לא השבתי לו, ש"מן הארכובה ולמטה" האמור במשנה, היינו למטה מן תחילת הארכובה התחתונה, אבל "מן הארכובה ולמעלה" אין הכוונה שמיד למעלה מן הארכובה התחתונה פוסל החתך, אלא רק למעלה מצומת הגידין, שהוא מעט לפני סוף הארכובה העליונה.

ולפי זה יכול היה להשיב לעולא, שהיה לה למשנה להשמיע את דין הארכובה העליונה כדי שלא נטעה לומר שרק צומת הגידין היא מקום טריפה, אך לא ארכובה העליונה.

ומשום כך צריכה המשנה להשמיענו את דינה של צומת הגידין. משום שהיינו אומרים שרק חתך בארכובה העליונה מטריף, אך צומת הגידין אינו בכלל זאת.

וכן אילו היתה המשנה משמיעה רק את דין צומת הגידין, היינו אומרים שרק צומת הגידין מטריפה, שחמורה היא. אך הארכובה העליונה, אף שהיא מעליה, אינה מקום טריפה. ומשום כך צריכה המשנה לשנות: א. דין ארכובה העליונה שיש בה טריפות. ב. דין צומת הגידין שיש בה טריפות.

אלא לדידך, לדעתך רב יהודה, שמשנתנו מדברת בארכובה התחתונה, שחתך מעליה פוסל ותחתיה לא, **מאי**, מדוע צריכה המשנה להשמיענו "**וכן שניטל צומת הגידין**"? והרי צומת הגידין נמצאת מעל תחילת הארכובה התחתונה [שהיא צמודה לסוף הארכובה העליונה, כאמור לעיל], ואם כן, ודאי שיש לה לפסול, כדין ארכובה העליונה, ואין צורך להשמיעה!?

אמר ליה רב יהודה: אין ללמוד את דין הטריפה זה מזה. מזה. לפי שברישא "מן הארכובה ולמעלה" מדובר שנשברה עצם **הרכובה** [ארכובה] **בלא שנחתכה צומת הגידים** עמה. ורק על כך יש ללמוד שהחתך מטריף. ואילו את דין צומת הגידים, אין הכרח ללמוד מדין הארכובה.

ואילו בסיפא כאשר אנו שונים "וכן שניטל צומת הגידין", מדובר שניטל **צומת הגידים**, **בלא רכובה**. ועל זה נאמר שהבהמה טריפה. ואין הכרח ללמוד מכך שאף אם נחתכה

וכן צריך היה להשמיע דין צומת הגידין כדי שלא נאמר להיפך. שרק ארכובה העליונה היא מקום טריפה אך לא צומת הגידין.

הדר אמר, חזר ואמר רב יהודה לעצמו, טוב שלא השבתי לו תירוץ זה. שהרי, וכי לא **אמרי ליה**, לא אמרתי לו תירוץ טוב, שברישא מדובר שניטלה ארכובה בלא צומת הגידין, ואילו בסיפא מדובר שניטלה צומת הגידין בלא ארכובה, ומשום כך צריך התנא במשנתנו לשנות הלכות אלו בנפרד?!

ואמר לי, הקשה לי עולא מדקדוק לשון המשנה, "נחתכר" **קתני**, ומשמע שנחתכה כל הרגל.

ואם כן, אף אם הייתי מתרץ לו כדרך זו שהשבתי עתה, ש"מן הארכובה ולמטה" היינו ארכובה התחתונה, ואילו "מן הארכובה ולמעלה" היינו למעלה מצומת הגידים, **הבא נמי**, אף על זה היה עולא מקשה עלי מדקדוק לשון המשנה, "מן הארכובה ולמעלה", **קתני**. ומשמע מיד עם תחילת הארכובה העליונה, אף במקום המקביל לצומת הגידין.⁽³⁴²⁾

ואם כן, בכל אופן שהייתי משיב לו, היה ממשיך ומקשה עלי מן המשנה.

רב פפא מתני הכי, שנה כך את המימרה הנזכרת:

אמר רב יהודה אמר רב, אמר רבי **חייא**: ארכובה האמורה במשנתנו, היא ארכובה העליונה, היינו עצם האמצעית.

ודברי המשנה "מן הארכובה ולמטה כשרה", אין הכוונה למטה מהקצה העליון של הארכובה. שאם כן, נמצא שבכלל זה יש אף את מקום צומת הגידין. ושם הרי ודאי נטרף.

אלא פירושו, **למטה מן סוף הארכובה העליונה**, ואף למטה **מצומת הגידין** המחוברת לארכובה העליונה. ועל זה אמרה המשנה שאם נחתכה מן הארכובה ולמטה כלומר בארכובה התחתונה, אז כשרה היא.

ודברי המשנה "מן הארכובה ולמעלה", כוונתה **למעלה מן תחילת הארכובה**, ומצומת הגידין שבה. כלומר שהחתך נעשה בחלק העליון של רגל ובעצם הגבוהה ביותר הנקראת "קולית".

והסיפא מדברת באופן שנחתכה העצם האמצעית דהיינו הארכובה העליונה. וזהו שאומרת המשנה "וכן שניטל צומת הגידין", ובחתך זה הרי היא טריפה. אבל אם נחתכה

סמוך מאוד לארכובה ולמעלה ממקום צומת הגידין. וכמו מה שנאמר במשנה "מן הארכובה ולמעלה פסולה". היינו למעלה מיד ממקום צומת הגידין. וזוהי כוונת המשנה "למעלה" היינו מיד, ו"למטה" היינו מיד.

והרא"ש כתב שלדעת עולא כל העצם האמצעית נקראת ארכובה. [ראה בהערה להקדמה לסוגיתנו שהבאנו הפירושים השונים

342. לכאורה, אף לעולא יש להקשות, שהרי מן תחילת הארכובה העליונה ולמעלה, לא הכל כשר. שהרי אם נחתכה הבהמה כנגד צומת הגידין, ואף צומת הגידין נחתכה עמה, הרי היא טריפה. ונמצא שאף לעולא לא הכל למטה כשר?

ומבארים התוספות, שעולא מפרש את דברי המשנה "מן ארכובה ולמטה" היינו למטה מיד,

העצם האמצעית מעל לצומת הגידין, כשרה. ו"ארכובה" גופה עצמה שנאמרה במשנתנו, הכוונה היא, כאמור, לארכובה העליונה, כמו שהובא, בדעולא אמר רב אושעיא, שארכובה שבמשנתנו היא העליונה.⁽³⁴³⁾

ומקשה הגמרא: לפי דברים אלו יוצא, שאם נחתכה הרגל במקום צומת הגידין, היא טרפה. ואילו נחתכה הרגל במקום הארכובה העליונה שמעל לצומת הגידין, היא כשרה. ודבר זה קשה:

וכי מי איכא מוּדִי, האם יתכן כדבר הזה, דאילו מוּדִי פְּסִיק לִיה, וחיה, שאילו מגביה

וחותך את הרגל במקום גבוה, הבהמה חיה, ואילו מתתי פסיק ליה, חותך במקום נמוך הימנו כגון צומת הגידין ומתה?! והרי החיתוך במקום גבוה, כולל בתוכו את המקום הנמוך שחיתוכו מביא לידי מיתה. ואיך היא חיה?⁽³⁴⁴⁾

אמר רב אשי: וכי טרפות קא מדמית לחדדי?! האם רוצה אתה לדמות טרפות זו לזו, ולהקשות מאחת לחבירתה!?

הרי אין אומריין בטרפות "זו דומה לזו". שהרי קיים מצב שחותכה לאבר מסוים מכאן, ומתה, ואילו חותכה מכאן, מצד אחר, וחיה,⁽³⁴⁵⁾ ולכן אין להקשות מעין

לגופה, שם חיה רגישים יותר ונעשית טרפה על ידי חתך שם. וככל שיוּרְדִים וחותכין בה למטה, מרחיקין מן הסכנה, וכשרה. ואילו כאן, הדבר להיפך. שאילו חותך בבשר השוק למטה במקום צומת הגידין הרי היא טרפה, ואילו עולה וחותך למעלה מאותו מקום בשוק, כשרה.

הרמב"ם [שחיטה ח טו] מבאר: ואל תתמה ותאמר כיצד תיחתך למעלה מצומת הגידין והיא מותרת... ואם תיחתך למטה מצומת הגידין, אסורה. שבטריפות, תיחתך מכאן ותחיה ומכאן ותמות. ולא נאסרה בהמה זו מפני שהיא חתוכת רגל במקום זה אלא מפני שנחתכו הגידין, שחתיכתן מכלל הטריות.

וביאר הכסף משנה, כי מה שכתב הרמב"ם בסוף דבריו "ולא נאסרה אלא מפני שנחתכו הגידין". הוא טענה נוספת לומר שאין טרפיות אלו ממין אחד, שמשום כך קשה היאך אפשר שזו מותרת וזו אסורה. אלא ממינים שונים הם.

345. כגון שאם חותך בסימני השחיטה הרי היא מתה ואילו חותך כל כתפיה — חיה [רש"י לעיל נה ב]

לתיבת "ארכובה"]. וכן משמע מן הלשון "ארכובה הנמכרת עם הראש".

ולפי זה מפרש בתורת חיים, שלדעת עולא דברי המשנה "מן ארכובה ולמטה" היינו למטה מן העצם האמצעית. שכל עצם כזו היא ארכובה. ולמטה ממנה מיד, כשרה.

343. הבית יוסף יו"ד סימן נ"ה מביא על פי הגמרא כאן, כמה 'נפקא מינה' בין לישנא קמא ללשינא בתרא, וביניהם, שאם נשברה הרגל במקום שכנגד צומת הגידין [ואין בשר חופה את מקום השבר, כפי שמצריכה הגמרא להלן] שלפי לישנא קמא, טריפה. שהרי מקום זה בארכובה העליונה הוא. וללשינא בתרא ששונה רב פפא, כשרה. וכך היא דעת הרמב"ם [שחיטה ח טו] והרשב"א. אולם לדעת הראב"ד הרי שלכולי עלמא חיתוך בעצם שכנגד צומת הגידים — מטרף!

344. כביאור תמיהת הגמרא, מביא הראב"ן [סימן ע"ר] בשם תשובת הגאונים שמנהגה של בהמה הוא שכלל שעולים בה למעלה ומתקרבים

(346) זה.

ועתה מבארת הגמרא: **ואלו הן צומת הגידין?** כלומר, היכן מתחיל והיכן מסתיים

החלק בגידיים הנקרא "צומת הגידיים", אשר בחלק זה תלויים חיי הבהמה, ומשום כך חיתוך אותו החלק עושה את הבהמה לטריפה.

346. נמצא לפנינו בגמרא, שתי שיטות בדעת רב יהודה אמר רב אמר רבי חייא.

א. ארכובה האמורה במשנה היא ארכובה התחתונה, ואם חתך בארכובה האמצעית ומעלה, הרי זה טריפה.

ב. ארכובה האמורה היא העצם האמצעית ורק אם חתך בעצם העליונה [קולית] נעשית טריפה בשל כך.

נחלקו הראשונים, הלכה כמי מן השיטות הללו:

לדעת רש"י, אם נחתכה העצם האמצעית — טרפה וכלישנא קמא. ואף הרשב"א נקט כדבריו, שהרי אף שהקשה עולא לרב יהודה בלישנא קמא, מכל מקום, לא ראינו שחזר בו. ולפי לישנא זו, נשאר רבי יהודה בשיטה שחתך בארכובה העליונה מטריף. וכיון ששתי לישנות אלו בדין דאורייתא נחלקו, הולכין אחר המחמיר. וכן דעת ספר התרומה וכן הביא הרא"ש שראה שכל רבותיו מטריפין בעצם האמצעי.

דעת הר"ף והרמב"ם [שחיטה ח יא טו יז] שהלכה כלישנא בתרא שארכובה האמורה במשנה היא ארכובה העליונה. כלומר העצם האמצעית. ואם חתך בה, כשרה. ורק אם חתך בה למעלה הימנה בירך העליונה טריפה. [וכתב הרמב"ם שאם נחתכה הרגל במקום צומת הגידין, נעשית טריפה, לא משום שהיא חתוכת הרגל אלא משום שנחתכה בה צומת הגידין].

הראשונים, רא"ש רשב"א ועוד, הביאו שלפי שיטה זו, הקשה הרמב"ן שאם כן, כאשר נחתכה הרגל במקום צומת הגידין ונעשית טריפה על ידי כך, יתקן זאת על ידי שיחתוך העצם למעלה

מצומת הגידין בעצם האמצעית [שחיתוך בה אינו מטריף] ותחזור הבהמה להכשרה?

ותירץ הרמב"ן, שאין הכי נמי, ובאופן זה חוזרת להכשרה. וודאי שאם שחטה מיד אחר שניטלה צומת הגידין, טרפה היא. שהרי יש בה מכה המביאה לידי מיתה. ואף שאילו היה חותך כל הרגל מלמעלה, לא היתה מתה, מכל מקום, במצב זה שנחתכו רק צומת הגידין, מביא הדבר לידי מיתה ומטריף. ואם אחר שניטלה צומת הגידין חתך הרגל מראש ארכובה העליונה, כשרה.

והוכיח זאת הרמב"ן מהדין ששינוי בפרק אלו טריפות לגבי ריאה שניקבה שנטרפת היא בכך. אולם אם "סביך בישראל" [שהריאה מסתבכת ומשתלבת בבשר שבין הצלעות ובכך נסתם הנקב באופן מוחלט] חזרה הבהמה להכשרה. ואם כן, אף כאשר נחתך צומת הגידין, יש תקנה לדבר.

רוב הראשונים, רא"ש רשב"א ר"ן ועוד, הרבו להקשות על דברי הרמב"ן מכמה מקומות, וכן הקשו ממה ששינוי בתחילת הפרק שבהמה שנטרפה, שוב אין לה היתר [לגבי עובר שהוציא ידו]. ואילו מה שהביא הרמב"ן להוכיח מריאה שניקבה, דחו הראשונים ראה זו. לפי ששם נעשתה התקנה מאליה ומטבע הבהמה, וחזר הדבר למקומו. מה שאין כן כאן שרוצה אדם לחתוך הרגל ולא נעשה הדבר מאליו, אין זה תיקון המביא לידי הכשר.

וחלקו הראשונים על דברי הרמב"ן, ופסקו שכל שנטרפה הבהמה, אין בידי אדם לתקנה. [וראה עוד בענין הזה בעמודי אור סימן מ"ח, שהקשה על הרמב"ן. ובאחיעזר סימן י"ד אות

ונחלקו בכך אמוראים, וכמה שיטות בדבר:

רבה אמר בשם רב אשי: צומת הגידין, היא החלק שבגידין הנמצא **דאגרמא, ולבר**. מהעצם, ולחוך.

תחתית העצם האמצעית [ארכובה העליונה] היא חשופה, ואין בשר סביב העצם. וחלק זה החשוף, נמשך כשתים או שלש אצבעות מתחתית העצם ולמעלה. ובאותו מקום החשוף, הגידין אדוקים בעצם ועולים למעלה, במקביל להמשך העצם כלפי מעלה, ונכנסים בתוך הבשר שבמעלה העצם.

מהמקום שיוצאים הגידים מחיבורן בעצם, עד שנפרדים ונכנסים בבשר, כל זה קרוי "צומת הגידין"⁽³⁴⁷⁾ [דהיינו, כל זמן

שהגידים קשורים וצמותים יחדיו, עד שהם מתפצלים זה מזה, בכניסתם לבשר].

רבה בר רב הונא אמר בשם רב אשי: צומת הגידין היא החלק שבגידין **דאגרמא, ולגיו**. כלומר, אלו הנמצאים אדוקים בעצם ומחוברים בה קודם שיתפצלו. ורק חלק זה נקרא צומת הגידין. ואחר שמתפצלים בכניסתם לבשר, כבר אינם בכלל צומת הגידין.⁽³⁴⁸⁾

רבא בריה דרבה בר רב הונא אמר בשם רב אשי: צומת הגידין היא חלק הגידין הנמצאים **דעילוי ערקומא**.

בין העצם התחתונה לעצם האמצעית [השוק], בתחתית חיבורי הפרקים שבין

ה'. ובחידושי הגר"ש היימן חולין סימן י"א].

347. בטעם הדבר ביאר **בפסקי הרי"ד:** ודוקא אותו החלק שבגידין, יקרא צומת הגידין, אחר שיצאו מן העצם והתחילו ליכנס בבשר שם הוא חיותו. אבל אותו החלק שהוא אדוק על ערמומית [כלומר, על המקום החשוף בלא בשר]. שבעצם, אין בו חיות ואם יפסק ויחתך שם, כשרה!

348. כך פירש רש"י מהו "לבר" ומהו "לגיו".

לראב"ד [הובאו דבריו בכל הראשונים כאן]. שיטה אחרת במהלך הגמרא כאן. ומה שנחלקו אם צומת הגידין היא "לבר" או "לגיו", אין הכוונה למיקום צומת הגידין באורך העצם, אלא כדלהלן:

שני מקומות הם בירך הבהמה בהם יש צומת הגידין:

א. צומת הראשונה נמצאת בקידמת עצם הרגל, כלפי חלל הבהמה.

ב. הצומת השניה נמצאת אחורי העצם

ומעתה מתפרשת הגמרא כך: "איזהו צומת הגידין", האם צומת הגידין האמורה היא הצומת הנמצאת בקדמת הרגל, במקום הפונה לעבר חלל הבהמה, או באחורי הרגל כלפי הזנב?

רבא אמר: דאגרמא ולבר. כלומר, הגידים הנמצאים על העצם ולחוך, לאחורי הבהמה. ורבה בר רב הונא אמר דאגרמא ולגיו. כלומר הגידין היוצאים מן העצם לפני הבהמה היינו כלפי חללה. [וקיימא לן כרבה בר רב הונא. שהרי שמואל אף הוא הלך כשיטה זו].

הרשב"א, הר"ן והרמב"ן פסקו כדעת הראב"ד, ואילו הרא"ש חלק עליו שהרי הראב"ד לא קיבל שיטה זו מרבתי. אלא סומך בזה על סברתו ומראית עיניו. ובבית יוסף סימן נ"ו הביא דברי מהר"י חביב שפסק להלכה כשתי השיטות **בראשונים**. ולכך יש להחמיר בצומת הגידין בין מלפנים ובין מאחור. וכן פסק הבית יוסף.

העצמות הללו, ישנה עצם קטנה הנקראת "ערקום".³⁴⁹ והיא מחוברת בתחתית העצם העליונה, ומאידך מחוברת לראש הרגל התחתונה.³⁵⁰ והגידים הנמצאים בין אותה עצם "ערקום" עד שמתפשטים ונפרדים בכניסתם לבשר [כניסתם לבשר היא במקביל לאמצע העצם העליונה]. נקראים צומת הגידין.

ושיעור זה, הוא הגדול מבין השיעורין שבשיטות הקודמות. שהרי מתחיל מן הערקום, שהוא עוד למטה מן העצם האמצעי.³⁵¹

ואף בשיעור זה שצומת הגידין מתחילה

מכנגד ה"ערקום", מצינו שנחלקו כדלהלן:

יְתִיב הוּא מְרַבֵּן יֵשׁב א' מִן הַחֲכָמִים קָמִיָּה לְפָנָי דְּרַבִּי אַבָּא, וְיֵתִיב וְקָאֵמַר יֵשׁב וְכךָ אָמַר:

אף הגידין הנמצאים **דְּעֵרְקוּמָא גּוּפָה** כנגד הערקום עצמו, ולא רק מתחילת הערקום ואילך, אף הם בכלל צומת הגידין. [כלומר לדבריו ממשיך שיעור צומת הגידין ומתארך כלפי מטה. עד לתחילת הערקום].

אָמַר לִיה רַבִּי אַבָּא: לֹא תַצִּיתוּ לִיה לֹא תִשְׁמְעוּ אֶת דְּבָרָיו. שְׂמַחְמִיר הוּא בִּיּוֹתָר בְּשִׁיעוֹר צוּמַת הַגִּידִין. מִשׁוּם שֶׁהֵבִי, הִרִי כַךְ

ובאותה תשובה שם כתב "עצמות קטנות יש בין העצם התחתון לאמצעי". ומבואר שכמה עצמות יש שם. והערקום הוא העצם התחתון ביתר מתוך כל העצמות הקטנות הללו. וזהו שכתב רש"י שאם ניתך בין ערקום לעצם האמצעי טרפה, היינו באותם העצמות הקטנות שביניהם. וכן כוונת הרא"ש.

אולם רבינו ירוחם תיאר כי הערקום היא "עצם קטן המחבר הפרקים כלומר העצם האמצעי והרגל, ונכנס מעט בעצם האמצעי".

ומדבריו משמע, שהערקום הוא העליון שבין עצמות הפרקים, ואף נכנס מעט לעצם האמצעי העליונה, ואם כן, אין מקום שיכולה הבהמה ליחתך בין הערקום ובין העצם האמצעי כיון שסמוכות הם. וכן הובא בשם ספר יד יהודה שהוכיח מדברי רבינו ירוחם דלא כרש"י והרא"ש.

351. הבאנו לעיל את שיטת הראב"ד שהמחלוקת בגמרא בענין צומת הגידין, היא סביב השאלה היכן היא צומת הגידין האמורה בטרפות. האם זו שבקדמת הרגל או מאחור.

349. דנו הפוסקים בשאלה האם יש "ערקום" בעוף. וב"דעת תורה" סימן נ"ה ס"ק ג' הביא שהט"ז הפר"ח והפרי מגדים סוברים שאין לו, ואילו וכתרי ופלתי ו'מחזיק ברכה' ו'אמונת ישראל' סוברים שיש לו.

המאירי בענין זה כתב: ויש עופות שיש בהם אותו ערקום.

350. הרשב"א בתשובה [כט] הוסיף שהערקום מחבר בין שני העצמות [שוק וארכובה הנמכרת עם הראש] ושניהם סובבים עליו.

בספר שיחת חולין הביא חילוקי לשונות בין הראשונים, שמשמעותן יתכן שישנה מחלוקת איזו עצם היא הערקום:

ברש"י משמע שישנו מרחק כל שהוא בין הערקום לסוף העצם האמצעי. וכפי שכתב "ואם נחתך בין עצם האמצעי לאותו ערקום — טרפה". וכן מבואר בדברי הרא"ש בתשובה שהשיב לבנו כך: ומה ששאלת מאי איכא בין מאן דאמר דאגרמא ולגו ובין מאן דאמר דעילוי ערקומא, איכא בינייהו בר מועט. כגון שנחתכו הגידין בין עצם האמצעי לאותו ערקום".

אמר רב יהודה:

צומת הגידין היא מהיכא דפרעי טבחי. מהמקום שפורעים ופותחים הטבחים את הרגל כדי להפריש את הבשר מן העצם ולנקר הגידין שבמקום זה⁽³⁵²⁾. ומקום זה, הוא מן הערקום ולמעלה. אך לא כנגד הערקום עצמו.⁽³⁵³⁾ (354)

ודבר זה היינו שהביא לעיל רבא בריה דרבה בר רב הונא, בשם אמר רב אסי, ששיעור צומת הגידין הוא מתחילת הערקום ומעלה.

אמר רב יהודה אמר שמואל: צומת הגידים

שאמרו, היא בחלק הגידין הנמצאים במקום שהגידין צומתין ומחוכרים ונראים כאחד.⁽³⁵⁵⁾ אך משעה שנראים חלוקים זה מזה, אינם בכלל צומת הגידין.

ועד כמה אורכה של צומת הגידין [כלומר, של החלק בגידין, שחיתוכו מטריף את הבהמה]?

אמר ליה ההוא מורבנן אחד מן החכמים ורב יעקב שמיה: כי הוינן כאשר היינו בי בביתו של רב יהודה, אמר לן:

שמעו מני מלתא, שמעו ממני דבר, דמגברא רבה שמיע לי ששמעתי מאיש

לעצמם כגידין, ולא קשים כעצם.

354. פירוש נוסף מובא ברש"י, שמקום זה, הוא המקום שבו מתחילין לפתוח ולהפשיט העור של הרגליים האחריות.

דהיינו, משום שארכובה התחתונה הנמכרת עם הראש, אין מפשיטים אלא מוכרים אותה כשעורה עליה. שהרי אין בה בשר ראוי. ותחילת ההפשטה נעשית מעל הערקום שם הופרדה ממנו הארכובה התחתונה.

הרמב"ם [שחיטה ח יג] כתב: במקום שתולין בו הטבחים הבהמה. והבינו הראשונים בדברי הרמב"ם שמקום זה, הוא "היכא דפרעי טבחי". וכפי שפירש רש"י בזה.

ובאותו מקום שפורעים הטבחים, נוקבים בין הגידין ותולין את הבהמה על ידי השחלת מעין "מתלה" בין הגידים לערקום. לפי שהגידין שבאותו מקום עבין הם וגסים. ומשם תחילת צומת הגידין.

355. כך פירש רש"י. והקשה על כך הרב"ד, שגידים אלו החיצוניים [כלומר מאחורי הרגל וכפי שפירש רש"י צומת הגידים היא מאחורי

ו לדעת הרב"ד אף רבא בריה דרבה בר רב הונא לא בא לחלוק על שניהם וליתן שיטה שלישית בדבר, אלא לומר שבין לדעת רבה שצומת הגידין היא מלפנים, ובין לדעת רבה בר רב הונא שהיא מאחור, הרי שמתחילת עלייתם כעצם ועד הגיעם לערקום, יש בהם טרפה. [ולהלן נביא את דעת הרב"ד בביאור המשך ההלכות המובאות בגמרא, על פי שיטתו].

352. יש מי שכתב, שהגידין הללו אותם יש לנקר, הם גידי "גיד הנשה" [שהם גידי עצבים] המעורבים עם גידי צומת הגידים [שהם גידי שרירים]. ומקום זה שבו פותחין את הרגל, הוא מיד מעל הערקום, שם מסתיים גיד הנשה. שאין איסורו למטה מן הערקום. [והביא זאת בדרכי תשובה ס"ה ס"ק סט, בשם ספרי ניקור].

353. בשו"ת הרשב"א [ק"ס] מבאר שכנגד הערקום עצמו אין נעשה טריפה, משום שאף על פי שהגידין עצמם מתפשטין עד לעקב שבתחתית הרגל, מכל מקום, כבר התחילו להתקשות ונעשים כעצם. ואין טריפות מצוי בצומת הגידין, אלא במקום שהם רכים ועומדים

גדול. ומנו ומיהו? — שמואל!

וכמה אורכו של שיעור זה?

וכך אמר: צומת הגידין שאמרו, הוא במקום שהגידין צומתין מחוברין בו. ונמשך מקום צומת הגידין ממקום שצומתין, עד מקום שמתפשטין ומתפצלים בדרכם לבשר.

אמר אביי: ארבעה בטדי ארבע (356) אצבעות בצומת הגידין של תורא שור. (357) עד עתה שנינו דין צומת הגידין בבהמה גסה. עתה מבררת הגמרא:

הגידין:

הרמב"ם [שחיטה ח יג] כתב: צומת הגידין הן בבהמה ובחיה למעלה מן העקב במקום שתולין בו הטבחים הבהמה... והוא כאורך שש עשרה אצבעות בשור.

עקב, לכאורה הוא בתחתית הרגל. ואם כן, דברי הרמב"ם תמוהים, היכן מצינו שצומת הגידין מתחיל מן העקב?!

אכן הכסף משנה מבאר שכונת הרמב"ם 'עקב', היינו לארכובה התחתונה הנמכרת עם הראש. וקרא לכל העצם עקב, כדי לכלול את מקום 'עילוי ערקומא' לצד צומת הגידין.

הראשונים, נקטו שטעות היה לרמב"ם בדבר זה. וכך כתב הרשב"א [תשובה סימן ק"ס]: דברי הרב ז"ל בזה, שגגה היתה. כשגגה היוצאת מפי השליט. ושמענו שחזר בו. ודבר מבורר הוא שצומת הגידים בעצם האמצעי הם. באותו העצם שבין הארכובה הנמכרת עם הראש ובין הירך [ארכובה העליונה].

המאירי יישב שהכתוב הרמב"ם "עקב" הוא טעות סופר. וצריך לומר למעלה מן הערקום. [וכן הובא במהדורת הרמב"ם של הר"ש פרנקל שבמקצת נוסחאות גרסו "ערקום" או "ערקוב"].

והפוסקים תמהו על דעת הרמב"ם ששיעור הצומת מן הערקום ולמעלה הוא שש עשרה אצבעות. וראה בדעת תורה נו ס"ק ז שהעמיד כי שיעורו של הרמב"ם הוא רק במין שור גדול במיוחד. שרק שם יתכן שיהיו שש עשרה אצבעות בצומת הגידין מן הערקום ולמעלה. אבל בשוורים המצויים אצלנו, אין להחמיר

אין שלשתם מחוברים זה עם זה. כי אם שנים יחד שהם גסים יוצאים עם העצם החופה את הערקום, ואילו הגיד השלישי, מחובר הוא אל הערקום בין השנים הגסים. ובאותו הגיד השלישי, נתלית הבהמה בשעת הפשטה. ואין הם מחוברים זה לזה! וכן העיר רבינו ירוחם.

ויתכן לבאר על פי דקדוק לשון רש"י, שאין כוונתו שמחוברים הם יחד ממש. אלא כפי שכותב "מחברים ונראים כאחד". וכנראה כוונתו שמחוברים הם אל העצם באותו מקום, וכלפי חוץ, נראים כאחד. אך אין הם אחד ממש.

356. כך פירש רש"י. אולם ברמב"ם [שחיטה ח יג] כתב שאורך הצומת שש עשרה אצבעות. וביאר הבית יוסף שרש"י לשיטתו לעיל נ ב שמפרש בטדא — אצבע. וכן הרמב"ם הולך לשיטתו בפרק ו הלכה ט"ז שמבואר שם שבטדא הוא ד' אצבעות. ואם כן, כאן כאשר השיעור הוא ד' בטדא, הרי הוא ט"ז אצבעות.

הרשב"א [בשו"ת ח"א ל"ו] נוקט כשיטת הרמב"ם, שלא מסתבר שהשיעור רק ד' אצבעות כרש"י. משום שאפילו בבהמה דקה נראה לעין שאורך הצומת הוא יותר מד' אצבעות. וקל וחומר בבהמה גסה. ואף ששיעור ט"ז אצבעות בדעת הרמב"ם נראה כשיעור ארוך, מכל מקום, אינו מוכחש מהמציאות. וכן הכרעת ר"ח שקיבל מרבתי הגאונים ש'בטדא' הוא שיעור ד' אצבעות, וראוי לסמוך עליהם. ע"כ.

357. שיטת הרמב"ם בהגדרת מקום צומת

בבהמה דקה [עז], מאי היכן היא צומת הגידין של בהמה דקה?

אמר אביי: בצומת הגידין של בהמה דקה, אין השיעור נקבע על פי מקומם ואורכם, אלא על פי מראיהם ואיכותם. (358)

ואלו הם התנאים להחשיב את הגידיים כ"צומת הגידיים".

א. אם הם בליטי בולטים מחוץ לבשר, הווי הרי הם צומת הגידיים. אך אם הם בליעי נבלעו בתוך הבשר, לא הווי אין הם צומת הגידיים.

ב. אם הם אשוני קשים. אז הווי צומת הגידיים, רכיבי רכים שנכנסו כבר לתוך הבשר ושם הם רכים לא הווי צומת הגידיים.

ג. אלימי עבים, הווי צומת הגידיים, קטיני דקים — לא הווי צומת הגידיים.

ד. אם הם חורוי לבנים, הווי צומת הגידיים.

לא חורוי אינם לבנים, לפי שכבר נכנסים לבשר ומתחילין להתאדם — לא הווי צומת הגידיים.

מר בר רב אשי אמר: כיון דזיגי, אם הם עו-ב צלולים ולא נתאדמו ממש, ועדיין הם לבנים קצת, הרי אף על גב דלא חורוי, שאין הם לבנים לגמרי, בכל זאת הם בכלל צומת הגידיין.

אמר אמימר משמיה בשם דרב זביד: תלתא חוטי שלשה חוטיין [גידיים] הווי הם בצומת הגידיין. חד אלימא עב, ותרי קטיני ושנים דקיין.

אם איפסיק אלימא נפסק, נחתך, החוט העבה, אזדא רוב בנין כלה רוב בנין של צומת הגידיין ונחשב כולו כחתוך. לפי שהחוט העבה הוא רוב עובי הצומת. משום שעולה בעוביו על שני הדקיין.

אם איפסיק קטיני נחתכו החוטיין הדקיין, אזדא הלך רוב מנין מספרם של החוטיין

כשיעור זה.

לחתם סופר, ישנה דרך מחודשת בביאור הרמב"ם. שכוונת הרמב"ם כפשוטה, שצומת הגידין מתחילה מן העקב ממש! ומשם, מתחילים למדוד שש עשרה אצבעות. ושיעור זה מתאים לכל השוורים אף לשוורים בינוניים שלנו. שמהעקב על אמצע העצם האמצעים, יש שש עשרה אצבעות בגובה. ואם כן, דברי הרמב"ם שלפנינו נכונים הם בלא הגהות. [ועיי"ש בחתם סופר שמבאר ומוכיח שיטה זו]

ובספר שיחת חולין כתב, ששמע מחכמי עדת תימן, שמסורת בידם וקבלה מדורות הלכה למעשה להטריף בצומת הגידיים למטה החל ממקום העקב שמעל לפרסה ומשם לכל אורך

ארכובה התחתונה, בין בעוף ובין בבהמה. וכפי שעולה מדברי הרמב"ם לפי פירושו של החתם סופר.

ואת דברי הרמב"ם "למעלה מן העקב במקום שתולין בו הטבחים הבהמה", הם מבארים, שלא היו תולין הבהמה על הגיד העבה שיוצא מהעצם הבולטת כפי שהבאנו לעיל, אלא היו תולין הבהמה הדקה במקום העקב התחתון שמעל הפרסה, על ידי שהיו שוברים את חיבור העצמות שבין הפרסה לעקב, ובנקב שנוצר היו תולין [וכך נוהגים טבחי עדת תימן עד עצם היום הזה, שתולין הבהמה בנקב זה].